

УДК 1(091).128

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.11>

ПРОБЛЕМА СМЕРТІ ТА БЕЗСМЕРТЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОЕМІ «КАТЕРИНА» ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

Тамара Кушерець

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
історико-юридичний факультет,
кафедра політології, права та філософії
вул. Графська, 2, 16600, м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна*

Постать безсмертного генія українського народу Тараса Григоровича Шевченка та його геніальна творчість становлять актуальність для досліджень як для всього українського суспільства в цілому, так і для українських науковців майже всіх гуманітарних дисциплін.

Мета статті – проаналізувати проблему смерті та безсмертя особистості в поемі Т. Шевченка «Катерина».

На основі аналізу твору, автор приходять до висновку, що поема Т. Шевченка «Катерина» піднімає проблему смерті та безсмертя особистості. Особистість головної героїні Катерини не витримує соціального тиску, ізоляції, мобінгу, вигнання та нерозуміння її персони рідними батьками та суспільством у цілому. Московит, якого кохала Катерина та народила від нього сина, в кінці її зрадив і кинув з дитиною.

Катерина перебувала в стані депресії та під впливом потягу до смерті Танатосу, який почав глушити та зменшувати материнський інстинкт, вчинила самогубство. Отже, бажання головної героїні померти виявилось сильнішим за бажання рости сина та боротися за власну дитину.

Катерина, в методологічному підході українського дослідника Н. Хамітова, який зветься метаантропологія, це людина буденного буття, у якій відсутній персоналістичний світогляд.

Також автор помічає майже відсутність у Катерини потягу до безсмертя, або потягу до Осірісу в термінології дослідника П. Нестеренка. Тобто Катря не замислюється про вічність, у неї немає як такої віри в Бога та вона не може своєю вірою побороти відчай.

Катерина могла піти в жіночий монастир, можна було стати наймичкою чи жебракувати, головне – рости рідну дитину. Але вона обрала самогубство, що може свідчити про те, що Катерина як особистість була надламаною і не змогла пережити соціально зумовлену психотравму від вигнання з дому рідними батьками, поневірянь та зради і обману, яких вона зазнала від коханого нею москвича Івана.

Отже, Т. Шевченко через поему «Катерина», хоче сказати до своїх читачів, що проблема смерті та безсмертя особистості залежить на пряму від суспільства, яке цю особистість формує і соціальна ізоляція, несправедливі соціальні умови буття, – можуть призвести до смерті особистості людини. Тому суспільство повинне розвиватися та ставати прогресивним у своїх уявленнях про «добро» та «зло», і боротися з соціальною нерівністю та деструктивними соціальними ярликами та стереотипами.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Катерина, смерть, безсмертя, особистість.

Постановка проблеми. Постать безсмертного генія українського народу Тараса Григоровича Шевченка та його геніальна творчість становлять актуальність для досліджень як для всього українського суспільства в цілому, так і для українських науковців майже всіх гуманітарних дисциплін.

Шукаючи статті та інформацію про Тараса Шевченка в інтернеті, ми помітили цікавий факт. Багато різних сайтів копіюють без вказівки авторства цей шматок тексту:

«У кожного народу є талановиті митці-поети, письменники. Саме вони прославляють свою країну, звеличують її серед інших націй світу. Тарас Григорович Шевченко – великий поет, геній українського народу. Він зробив неоціненний вклад у духовну скарбницю людства.

Без його імені не можна уявити нашої літератури, нашої культури, нашої країни. Його творчість невмируща. Життя Кобзаря можна вважати справжнім подвигом у мистецтві, бо він віддав усі свої сили, щоб врятувати український народ, українську культуру та відкрив перед ними шлях у майбутнє. З плином часу все більше переконаєшся, що поезія нашого Кобзаря – то одкровення, яке він висловив на адресу минулих, сучасних і прийдешніх поколінь українців.

Тарас Шевченко – це вічний вогонь, що ніколи не згасне в серцях народу. Творчість Шевченка – це святиня, якою дорожить і гордиться український народ. Ми, нащадки, будемо завжди берегти у своєму серці той вогник любові до Вітчизни, який запалив поет своїми безсмертними творами» [5].

Дуже красивий та поетичний текст про генія Шевченка. Але чи це плагіат? Можна сказати, що дійсно, сайти здійснюють плагіат тексту невідомого автора. Але з іншої сторони це свідчить про те, що Тараса Григоровича Шевченка українці дуже люблять, поважають та пишуть про нього дуже багато різних статей, навіть і з плагіатом, але головне, що його пам'ятають і його творчість читають.

Отже, будь-які дослідження, що присвячені постаті та творчості Т. Шевченка, актуальні для українського суспільства. Проблема смерті та безсмертя в творчій спадщині Т. Шевченка мало досліджена, тому в даній статті, ми вирішили обрати один з творів Тараса Григоровича, а саме «Катерину» та дослідити цю поему в контексті проблеми смерті та безсмертя особистості.

Мета статті – проаналізувати проблему смерті та безсмертя особистості в поемі Т. Шевченка «Катерина».

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо наше дослідження з невеликої історичної довідки. Згідно з Вікіпедією, Тарас Шевченко «(25 лютого (9 березня) 1814, с. Моринці, Київська губернія, Російська імперія (нині Звенигородський район, Черкаська область, Україна) – 26 лютого (10 березня) 1861, Санкт-Петербург, Російська імперія) – український поет, прозаїк, мислитель, живописець, гравер, етнограф, громадський діяч. Національний герой і символ України. Діяч українського національного руху, член Кирило-Мефодіївського братства. Академік Імперської академії мистецтв (1860).

Літературна спадщина Шевченка, центральну роль у якій відіграє поезія, зокрема збірка «Кобзар», вважається основою сучасної української літератури та багато в чому літературної української мови» [1].

Розмірковуючи про особистість Т. Шевченка як українського філософа, дослідники Н. Хамітов та С. Крилова говорять, що «в особистості самого Шевченка, персоналіст і індивідуаліст, християнин і язичник сперечаються в багатьох героях Шевченка. Суперечність персоналізму й індивідуалізму розв'язується для Шевченка в націоналізмі. Перемогу національного начала над індивідуалістичним і персоналістичним – от що знаменує герой Шевченка» [4, с. 205].

Можна погодитися з авторами. Світогляд Т. Шевченка інтегрував у собі як персоналізм, індивідуалізм, так і націоналізм, які проявляються в геніальній творчій спадщині Т. Шевченка.

Яким же літературним твором є «Катерина» Т. Шевченка та в чому її філософська цінність? За Вікіпедією, «Катерина» – «поема Тараса Шевченка, написана в Петербурзі наприкінці 1838 – на початку 1839 років, присвячена Василю Жуковському у пам'ять 22 квітня 1838 року, дня викупу поета з кріпацтва.

... У поемі «Катерина» Шевченко вперше звертається до розробки сюжету про жінку-страдницю, покритку. Поема побутова за тематикою, етологічна за проблематикою, причому в основі передусім морально-етичного конфлікту поєднано національний та соціальний плани. Морально-етичний конфлікт набуває в Шевченка виразно соціальних рис, – так виникає центральна тема його творчості – тема покритки, тема зневаженого кохання й материнства, страшне звинувачення деспотичному суспільству. Катерина кінчає життя самогубством. Її загибель у конфлікті зі світом облуди логічна й художньо зумовлена не лише характером героїні й суспільними обставинами, а переступом «закоу роду», одвічного морального імперативу» [2].

Отже, «Катерина» Т. Шевченка – це поема. Її філософський смисл піднімає проблему смерті та безсмертя особистості. Але ми не можемо погодитися з тим, що трагічна загибель Катерини «логічна», вона алогічна законам природи, адже життя людини це найвища цінність. Ми переконані вслід за українським дослідником П. Нестеренко, що самогубство «є трагічною, безповоротною помилкою та втечею від свободи особистості» [3, с. 48].

Поема «Катерина» розпочинається пророчною пересторогою для українського народу: «Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями, бо москалі чужі люде, роблять лихо з вами» [6]. Тобто Т. Шевченко попереджає українців, щоб вони остерігалися московитів, які є глибинно чужими українському незалежному духу свободи та прав людини.

Головна героїня – проста українська дівчина Катерина покохала московита й завагітніла від нього, але москаль не взяв її заміж і пропав. В той час позашлюбна дитина вважалася в соціумі «тяжким гріхом» для жінки, яка народила дитину не будучи в шлюбі з чоловіком.

Рідна матір не розуміє своєї доньки Каті, соромиться та виганяє з дому, при цьому рідний батько фактично підтримує матір, яка поводить ся як конформний автомат (за Е. Фроммом):

«Що весілля, доню моя?
 А де ж твоя пара?
 Де світилки з друженьками,
 Старости, бояре?
 В Московщині, доню моя!
 Іди ж їх шукати,
 Та не кажи добрим людам,
 Що є в тебе мати.
 Проклятий час-годинонька,
 Що ти народилась!
 Якби знала, до схід сонця
 Була б утопилась...
 Здалась тоді б ти гадині,
 Тепер – москалеві...
 Доню моя, доню моя,
 Цвіте мій рожевий!
 ...
 Що ти нарбила?..
 Оддячила!.. Іди ж, шукай
 У Москві свекрухи.
 Не слухала моїх речей,
 То її послухай.

Йди, доню, найди її,
Найди, привітайся,
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!» [6] – пояснює психологію горе-матері Т. Шевченко.

Ми вважаємо, що у даній поемі Т. Шевченко піднімає проблему смерті та безсмертя особистості головної героїні Катерини, яка залишається несправедливо полишеною соціальною підтримкою із-за соціальних стереотипів та упередженого ставлення до матерів-одиначок у тогочасному українському суспільстві.

Катя полишає батьківський будинок та йде геть з рідного села зі своїм маленьким сином у стані депресії, відчаю, вона плаче та горює. Отже, ми вважаємо, що Катерина почала відчувати потяг до смерті Танатос (за З. Фройдом). Що й підтверджує Т. Шевченко:

«Вийшла з села (Катерина. – прим. П.Н.) – серце мліє;
Назад подивилась,
Покивала головою
Та й заголосила.
Як тополя, стала в полі
При битій дорозі;
Як роса та до схід сонця,
Покапали сльози,
За сльозами за гіркими
І світа не бачить,
Тільки сина пригортає,
Цілує та плаче» [6].

Катерина шукала батька свого сина – москаля Івана та йшла на Московію. Це була тяжка дорога, грошей не було, жінка жебракувала і в кінці кінців змогла знайти московита. Але він її зрадив і не захотів з нею бути, втік та відцурався від рідного сина.

Після цього жінка залишила сина на дорозі і побігла в ліс, щоб покінчити життя самогубством.

«Бігла Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Йвана,
То плаче, то просить.
Вибігає на возлісся;
Кругом подивилась
Та в яр... біжить... серед ставу
Мовчки опинилась.
«Прийми, боже, мою душу,
А ти – моє тіло!»
Шубовсть в воду!.. Попід льодом
Геть загуркотіло.
Чорнобрива Катерина
Найшла, що шукала.
Дунув вітер понад ставом –
І сліду не стало» [6]. – говорить Т. Шевченко.

Висновки. Отже, поема Т. Шевченка «Катерина» піднімає проблему смерті та безсмертя особистості. Особистість головної героїні Катерини не витримує соціального тиску, ізоляції, мобінгу, вигнання та нерозуміння її персони рідними батьками та суспільством

у цілому. Московит, якого кохала Катерина та народила від нього сина, в кінці її зрадив і кинув з дитиною.

Катерина перебувала в стані депресії та під впливом потягу до смерті Танатосу, який почав глушити та зменшувати материнський інстинкт, вчинила самогубство. Отже, бажання головної героїні померти виявилось сильнішим за бажання ростити сина та боротися за власну дитину.

Катерина, в методологічному підході українського дослідника Н. Хамітова, який зветься метаантропологія, це людина буденного буття, у якій відсутній персоналістичний світогляд.

Також ми помічаємо майже відсутність у Катерини потягу до безсмертя, або потягу до Осірісу в термінології дослідника П. Нестеренка. Тобто Катря не замислюється про вічність, у неї немає як такої віри в Бога та вона не може своєю вірою побороти відчай.

Катерина могла піти в жіночий монастир, можна було стати наймичкою чи жебракувати, головне – ростити рідну дитину. Але вона обрала самогубство, що може свідчити про те, що Катерина як особистість була надламанною і не змогла пережити соціально зумовлену психотравму від вигнання з дому рідними батьками, поневірянь та зради і обману, яких вона зазнала від коханого нею московита Івана.

Ми приходимо до висновку, що Т. Шевченко через поему «Катерина», хоче сказати до своїх читачів, що проблема смерті та безсмертя особистості залежить на пряму від суспільства, яке цю особистість формує і соціальна ізоляція, несправедливі соціальні умови буття, – можуть призвести до смерті особистості людини. Тому суспільство повинне розвиватися та ставати прогресивним у своїх уявленнях про «добро» та «зло», і боротися з соціальною нерівністю та деструктивними соціальними яриками та стереотипами.

Список використаної літератури

1. Вікіпедія Шевченко Тарас Григорович [Електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шевченко_Тарас_Григорович (дата звернення: 15.04.2023).
2. Вікіпедія Катерина (поема) [Електронний ресурс]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Катерина_\(поема\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Катерина_(поема)) (дата звернення: 15.04.2023).
3. Нестеренко П. О. Нестеренко П. Свобода у виборі смерті та безсмертя особистості: контекст суїциду та евтаназії. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. № 4, 2021. С. 39–52 [Електронний ресурс]. URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/4_2021/6.pdf (дата звернення: 22.02.2022).
4. Хамітов Н., Крилова С. Тарас Шевченко: міфотворець як християнин та язичник. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. 6-те видання перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2020. С. 204–206.
5. Херсонська обласна державна адміністрація Тарас Шевченко – геній українського народу [Електронний ресурс]. URL: <https://khoda.gov.ua/taras-shevchenko---gen%D1%96j-ukra%D1%97nskogo-narodu> (дата звернення: 14.04.2023).
6. Шевченко Т. Г. Катерина [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=742> (дата звернення: 15.04.2023).

THE PROBLEM OF DEATH AND IMMORTALITY OF PERSONALITY IN THE POEM “KATERYNA” BY TARAS SHEVCHENKO

Tamara Kusherets

*Nizhyn Mykola Gogol State University,
Faculty of Philology, History, Political and Law Sciences,
Department of Political Science, Law and Philosophy
Graf'ska str., 2, 16600, Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine*

The figure of the immortal genius of the Ukrainian people, Taras Hryhorovych Shevchenko, and his brilliant work are relevant for research both for the entire Ukrainian society as a whole, and for Ukrainian scientists of almost all humanitarian disciplines.

The aim of the article is to analyze the problem of death and immortality of the individual in T. Shevchenko's poem “Kateryna”.

Based on the analysis of the work, the author comes to the conclusion that T. Shevchenko's poem “Kateryna” raises the issue of death and immortality of the individual. The personality of the main character Kateryna cannot withstand social pressure, isolation, mobbing, exile and misunderstanding of her person by her parents and society as a whole. The Muscovite, whom Kateryna loved and gave birth to a son from, eventually betrayed her and abandoned her with the child.

Kateryna was in a state of depression and under the influence of Thanatos' death drive, which began to suppress and reduce the maternal instinct, committed suicide. Therefore, the main character's desire to die turned out to be stronger than the desire to raise her son and fight for her own child.

Kateryna, in the methodological approach of the Ukrainian researcher N. Khamitov, which is called metaanthropology, is a person of everyday life, who lacks a personalistic worldview.

Also, the author notices the almost absence of Kateryna's desire for immortality, or desire for Osiris in the terminology of the researcher P. Nesterenko. That is, Kateryna does not think about eternity, she has no faith in God as such, and she cannot overcome despair with her faith.

Kateryna could go to a nunnery, become a mercenary or beg, most importantly – raise her own child. But she chose suicide, which may indicate that Kateryna as a person was broken and could not survive the socially determined psychotrauma of being kicked out of the house by her parents, the wanderings and betrayal and deception she suffered from her beloved Muscovite Ivan.

In our opinion, T. Shevchenko, through the poem “Kateryna”, wants to tell his readers that the problem of death and immortality of personality depends directly on the society that forms this individual, and social isolation, unfair social conditions of existence, can lead to the death of a person's personality. Therefore, society must evolve and become progressive in its ideas of “good” and “evil” and fight against social inequality and destructive social labels and stereotypes.

Key words: Taras Shevchenko, Kateryna, death, immortality, personality.